

УДК. 372.853. (575.2) (043.3)

САЛТТУУ ЭМЕС ОКУТУУНУ УЮШТУРУУНУН УСУЛДУК ПРИНЦИПТЕРИ

*Гадаева Гулзирек Адинабековна, магистрант
Изамаматов Акматали, доцент,
Aktmat56@mail.ru
Ош мамлекеттик университети
Ош, Кыргызстан*

***Аннотация.** Салттуу жана салттуу эмес сабак өтүүнү уюштуруунун айырмачылыгына салыштырмалуу анализ берилген. Салттуу окутууну уюштуруунун ар кандай дидактикалык принциптерин карап чыгуу менен салттуу эмес сабак өтүүдө кошумча эске ала турган методикалык принциптер көрсөтүлгөн. Ошондой эле салттуу эмес сабак өтүүнүн дидактикалык милдеттери аныкталган. Педагогикалык адабиятардагы маалыматтарды анализдөөнүн натыйжасында баардык учурга туура келүүчү, универсалдуу, биринчилерден болуп белгилеп өткөн дидактикалык принциптерден тышкары салттуу эмес (инновациялык) окутууну уюштуруу процессинде эске алынуучу маанилүү методикалык принциптер көрсөтүлгөн.*

***Түйүндүү сөздөр.** Дидактика, инновация, системалуулук, бышыктык, мобилдүүлүк, жеткиликтүүлүк, багыттуулук, активдүүлүк, эрктүүлүк, интерактивдүүлүк, тартиптүүлүк, мобилдүүлүк, компетенттүүлүк.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ НЕТРАДИЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

*Гадаева Гулзирек Адинабековна, магистрант
Изамаматов Акматали, доцент,
Aktmat56@mail.ru
Ошский государственный университет,
Ош, Кыргызстан*

***Аннотация.** Дано сравнительный анализ отличия организации традиционных и нетрадиционных уроков. Рассматривая различные дидактические принципы организации традиционного обучения, указываются методические принципы, которые можно дополнительно учитывать при проведении нетрадиционных уроков. Также определены дидактические задачи нетрадиционных уроков. В результате анализа данных педагогической литературы, помимо дидактических принципов, пригодных на все случаи жизни, универсальных и первых названных, выделены важные методические принципы,*

которые следует учитывать в процессе организации нетрадиционных (инновационные) учения.

Ключевые слова. Дидактика, новаторство, системность, устойчивость, доступность, мобильность, направленность, активность, воля, интерактивность, дисциплина, компетентность.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ORGANIZING NON-TRADITIONAL LEARNING

Gadaeva Gulzirek Adinabekovna, undergraduate
Izamamatov Akmatali, associate professor,
Akmat56@mail.ru
Osh State University,
Osh, Kyrgyzstan

Abstract. A comparative analysis of the difference between the organization of traditional and non-traditional lessons is given. Considering the various didactic principles of organizing traditional education, methodological principles are indicated that can be additionally taken into account when conducting non-traditional lessons. Didactic tasks of non-traditional lessons are also defined. As a result of the analysis of pedagogical literature data, in addition to didactic principles suitable for all occasions, universal and first named, important methodological principles have been identified that should be taken into account in the process of organizing non-traditional (innovative) teachings.

Keywords. Didactics, innovation, consistency, sustainability, accessibility, mobility, orientation, activity, will, interactivity, discipline, competence.

Киришүү. Салттуу окутууда мугалимдин сабактагы башкы вазийпасы, жакшы түшүндүрүү жана айткандарды жатка билдирүү болуп келгени барыбызга маалым. Бүгүнкү күнү мугалимдин сабактагы башкы вазийпасы окуучуларды окуганга үйрөтүү болуш керек деген ойлор айтылууда [1]. Бул айтылгандын “дидактика” деген сөздүн натура мааниси менен дал келгенин белгилей кетсек болот. Анткени грек тилинде “дидактика” деген сөз түзмө түз которулганда “үйрөтүүчү” деген мааниси түшүндүрөт экен.

Салттуу окутууну уюштуруунун бир өзгөчөлүгүн айта турган болсок, мында негизги көңүл мугалимдин иш аракетине бурулган. Мугалим сабак өтүүдө көпчүлүк учурда өзүнүн гана уюштуруу жөндөмдүүлүгүнө басым жасаган болот. Азыркы, заманбап сабак берүү технологиясын уюштурууда негизги көңүл мугалимдин окуучу менен биргелешкен иш аракетине көңүлдүн топтолуусу, эске алуусу менен айрымалануусу керек. Салттуу окутууда

мугалим көбүнчө өзүнүн гана иш аракетине жооп берсе, азыр өзүнүн дагы, окуучунун дагы иш аракетине жооп берүү талабы өсүп баратат. Мугалимдин өзүнө талап коюсу оңой, анткени ал бир киши, бир мүнөздөгү адам, өзүн-өзү алдай албайт, өзүн-өзү түшүнөт, өзүнүн акыл-эс потенциалынын акыбалын билет. Ал эми окуучулардын окуу иш аракеттерин уюштурууда аларга талап коюу салыштырмалуу татаал процесс, анткени анда объект көп, жана ар түрдүү мүнөзгө ээ болгон окуучулардын курамы. Ошон үчүн мындай чөйрөнү оптималдаштыруу уюштуруунун дидактикалык принциптеринде жаңы парадигмаларды эске алууга туура келет.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары. Окумуштуулар окутуунун дидактикалык принциптери абдан кенен изилденип аныкталган. Алар окуу китептеринде негизгилери болуп төмөнкүлөр берилип жүрөт:

- акыл-эстүүлүк жана активдүүлүк принциби;
- көрсөтмөлүүлүк принциби;
- системалуулук жана удаалаштуулук принциби;
- бышыктык принциби;
- жеткиликтүүлүк принциби;
- илимий принцип;
- теорияны практика менен байланыштыруу принциби;
- тарыхка кайрылуу принциби;
- улануучулук принциби;
- гумандуулук принциби.

Инновациялык окутуу иш багыттары бул принциптерди улам байытып баратат [2]:

- коммуникативдик принцип;
- стратегиялык принцип;
- проблемалык принцип;
- интерактивдүүлүк принцип;
- тил, сүйлөө (речь) жана тексти биримдикте окутуу принциби.

Сабакты уюштуруунун азыр көп колдонууга сунушталып жүргөн бир түрү бул – оюн. Сабакты оюн түрүндө өткөндө деле башка сабактардай дидактиканын негизги принциптери: тарбиянын практика менен байланыштуулугу, системалуулук, активдүүлүк, өздөштүрүгө жеңилдүүлүгү жана окутуунун тарбия берүүчү багыты сакталышын айтып көрсөтүлгөн

макаланын автору дидактикалык оюндарды колдонуунун төмөнкү методикалык принциптерин сунуш кылган [3]. Алар: активдүүлүк; компетенттүүлүк; гумандуулук; демократиялуулук; жоопкерчиликтүүлүк; аң-сезимдүүлүк; эмгекчилдик; эрктүүлүк; биримдик; калыстык; боорукерлик; кызматташтык; атаандаштык; ынтымак; эмоционалдык; интеллектуалдык; чыгармачылык; демилгелүүлүк.

Жыйынтыктар жана талкуулар.

1. Методикалык принциптер. Жогоруда келтириген жана башка көптөгөн адабияттардагы маалыматтарды анализдөөнүн натыйжасында баардык учурга туура келүүчү, универсалдуу, биринчилерден болуп белгилеп өткөн дидактикалык принциптерден тышкары салттуу эмес (инновациялык) окутууну уюштуруу процессинде эске алынуучу маанилүү методикалык принциптер катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот. Алар:

- Убакыттык оптималдуулук.
- Эркиндик жана мотивдештирүүчүлүк.
- Багыттуулук жана байкоочулук.
- Маданияттуулук жана тартиптүүлүк.
- Маневрдык, мобилдүүлүк.
- Диагностикалык жана эрктүүлүк.
- Убакыттык оптималдуулук.

Инновациялык окутуунун интерактивдүү формасында жана дидактикалык оюндар менен окутууда убакытты туура пайдалануу негизги параметрлердин бири болушу практикада белгилүү болду. Эгерде мугалим убакытты туура пайдалуу көндүмүнө ээ болбосо сабак өзүнө коюлган максатка жетпей калышы мүмкүн. Ошондуктан уюштурууда убакыттык оптималдуулукту эске алуу зарыл маселе болуп саналат.

2. Эркиндик жана мотивдештирүүчүлүк. Ар бир бала өзүнө жаккан ишти жакшы аткарат, ушуну менен ага эркиндик берүүгө болот. Баланын өз алдынчалуулугун, көз карандысыздыгын сыйлоо менен мамиле кылуу келечекте көз каранды эмес, жоопкерчиликтүү, өз алдынча адам болуп калыптануусуна багыт берилет. Эркиндик чектүү болушу керек. Анын чеги эркиндиктин алкагында болушу керек. Эркиндиктин алкагы – тартиптүүлүк, маданияттуулук, коллективдик кызыкчылык болуусу керек. Эркиндик – атайын дидактикалык камдалган чөйрөдө эркин кыймылдап жүрүү, ишти аткаруу үчүн орундуу, өнөктөрдү өз ыктыяры менен тандоо. Мында бала өз

мүмкүнчүлүгүн реалдуу баалайт, чечим кабыл алат жана жоопкерчиликти сезет. Мотивдешүү окуучунун кызыгуусун жаратууга шарт түзөт. Мотивдешүү принцибине ылайык, окуучунун ички керектөөсүнүн негизинде, өнүгүүнүн жаңы деңгээлине жетишүүгө умтулат.

3. Багыттуулук жана байкоочулук. Мугалим кимди окутуп жатканын билүүсү керек, ошого жараша багыт алуусу керек, иш аракеттин сапатын жакшыртууда көңүлдү жалаң гана өзүнүн иш аракетине топтобостон, окуучулардын иш аракетине багытын буруу дагы зарыл маселе. Окуучулардын жөндөмдүүлүк, шыктуулук жана ынтызарлык спектри кеңири болот. Мисалы, бирөөсү жакшы сүрөт тартат, бирөөсүнүн математикалык-логикалык ой жүгүртүүсү күчтүү, бирөөсү мейкиндик элестетүүнү жүргүзө алат жана башкасы музыкага, спортко шыгы бар болуп көп түрдүүлүктү жаратат. Муну мугалим алардын иш аракетин байкоодон биле алат. Өз ишинин устаты, чебери болгон мугалим байкоо жана багыттуулук принцибин колдонуу менен алардын ар тараптуу өнүгүүсүнө параллелдүү багыт бере алышы мүмкүн деген ойдобуз.

4. Маданияттуулук жана тартиптүүлүк. Мугалим кандай гана метод, ыкмаларды, формаларды сабакта колдонууга ылайык план түзбөсүн, эгер сабактын жүрүшүндө маданияттуулук жана тартиптүүлүк орнопсо анда сабакта окутуунун натыйжалуу болушу мүмкүн эмес.

5. Маневрдык, мобилдүүлүк. Сабакты уюштурууда дайыма салтуу методдору же интерактивдүү методдорду же сабакты бир түрдүү тажатма формасын колдоно берүүнүн натыйжасы азыраак болот. Ошондуктан мугалим бир эле эмес бир нече ыкмаларды параллелдүү колдонууну өздөштүрүүсү керек жана аларды колдонуда маневрдык, б.а. бир ыкмадан башкасына ажырымсыз, байкалбастан жылма өтүп кетүү мүмкүнчүлүктөрүн билүүсү максатка ылайыктуу. Бул окуучулардын сабакты кызыктуу жана эмоционалдуу кабыл алуусуна шарт түзөт. Сабакка кызыгуу жана эмоционалдуу кабыл алуу билимди туруктуу эске сактап калуунун каражаттарына киришин биз башка макалаларда караганбыз [7].

6. Диагностикалык жана эрктүүлүк. Окутулуучу дидактикалык материалдар өзүнүн түзүлүшү жана предметтик логикасы боюнча баланын өнүгүүсүнүн сезимталдык курактарын ылайык тандалат.

Корутунду. Сабактын сапатын жакшыртуу, ар кандай метод, ыкмаларды өздөштүрүү, көндүмгө ээ болуу, сабактын максатына жетүү бир шилтем менен

бүтпөйт. Бир эле жасоо кайталоо менен ордуна келбейт. Дайыма ар кандай кырдаалдык тоскоолдуктар менен коштолуп жүрөт. Ошондуктан баштаган ишин аягына чыгаруу, коюлган максатка жетүүгө умтулуу окуучулар үчүн дагы, мугалим үчүн дагы “эрк” жок болсо натыйжалуу ишке ашпаган процесске айланат.

Салттуу эмес окутуунун көрсөтүлгөн методикалык принциптердин негизинде табигый предметтерди окутууну уюштуруунун дидактикалык милдеттери болот. Алар:

- окуучулардын чыгармачыл ойлоо жөндөмдүүлүктөрүн ачуу жана калыптандыруу;
- окуучулардын чыгармачыл жөндөмдүүлүктөрүн анализдөө, моделдештирүү, прогноздоо;
- окуучулардын табигый предметтерди окуп үйрөнүүгө карата кызыгууларын жогорулатуу;
- окуучуларга компетенттүү мамиле жасоо;
- окуучулардын практикалык көндүмдөрүн калыптандырууну жакшыртуу багытында иш жүргүзүү;
- заманбап окутуу техникалык каражаттар менен иштөө билимине ээ кылуу;
- окуучулардын ишмердүүлүгүн сабак өтүүдө сапатуу билим берүүнүн жана оптималдаштыруунун каражаты катарында колдонууга багыттоо.

Адабияттар

1. Абдрахманов Т., Ногаев М. Компетентчилдик мамиле улуттук билим берүү системасын модернизациялоонун негизи // Кут билим. – №2. – 2014.
2. Кыргыз орто мектептеринде татаал сүйлөмдүн синтаксисин окутуунун лингводидактикалык негиздери. Бишкек, 2003. – 22 б.
3. Дөөлөталиева А. С., Молдокеримова Э. К. Дидактикалык оюндар аркылуу окуучуларды сабакка кызыгууну активдештирүү // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – 2014. – 218-221-бб.
4. Термечикова Ч. Балдарды өксүтбөйлү десек. – Бишкек, 2014-ж. – 34 б.
5. Сергеева Т., Чернявская А. Дидактические требования к компьютерным обучающим программам. Информ и образование. – 2018. – №1. – С. 48-51.
6. Красильникова В. А. Информационные и коммуникативные технологии в образовании. Учебное пособие. Москва: «Дом педагогики», 2007. – 231с.
7. Курманкулов Ш. Ж. Эске сактоону же сабакта окуучулардын билимин калыптандыруу систематикасы // И. Арабаев ат. КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2014. – 198-203-бб.